

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто питання впровадження технології розвитку критичного мислення на уроках у початковій школі. Метою модернізації освіти в наш час є створення нової української школи, в якій буде приємно навчатись, і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у житті. А це позначатиме одне – нові вимоги до умов реалізації загальноосвітніх програм шкіл передбачають, що основою побудови уроку буде індивідуальність, варіативність та відкритість, де невід'ємною складовою частиною є використання прийомів критичного мислення. Систематичне включення критичного мислення в навчальний процес формує особливий склад мислення і пізнавальної діяльності в учнів початкових класів. Комбінування цих прийомів допомагає досягти і кінцеву мету застосування технології критичного мислення – навчити учнів початкових класів застосовувати цю технологію самостійно, щоб вони мали змогу не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами, які із задоволенням вчитимуться впродовж усього життя.

Ключові слова: критичне мислення, технологія розвитку критичного мислення, учні початкової школи.

Вивчаючи сучасні тенденції розвитку педагогічних технологій початкової школи, ми доходимо висновку, що розумові операції краще розвиваються в разі введення в методичний інструментарій прийомів розвитку критичного мислення.

Останнім часом проблемі розвитку критичного мислення присвячена велика кількість досліджень, як у вітчизняній, так і зарубіжній педагогіці і психології.

Поняття «критичне мислення» вперше ввів американський психолог Бенджамін Блум у методичній літературі в 1956 році, розуміючи під ним мислення вищого рівня. Зі США ідея розвитку критичного мислення розповсюджується в Європі. В різний час даною проблемою займалися Дж. Д'юї, М. Ліпман, Р. Джонсон, Д. Халперн, Ч. Темпл, К. Баханов, О. Пометун, О. Тягло, С. Терно, О. Чуба, О. Бриніф'є та ін.

Технологія «Розвитку критичного мислення» розроблена американськими педагогами К. Мередіт, Д. Огл, Д. Стіл, Ч. Темпл. Вона являє собою цілісну систему, яка формує навички роботи з інформацією. Мета даної технології: розвиток розумових навичок учнів, необхідних не тільки в навчанні, але й у звичайному житті. В основу її покладено ідеї і положення: теорії Ж. Піаже про етапи розумового розвитку дитини; Л. Виготського – про зону найближчого розвитку та про нерозривний зв'язок навчання та загального розвитку дитини; К. Поппера та Р. Пола – про основи формування і розвитку критичного мислення; Е. Браун та І. Бек – метакогнітивного вчення; цивільної та правової освіти та ін. Беззаперечною заслугою активних розробників цієї технології, зокрема Куртіс Мередіт, Чарльза Темпла і Джіні Стілл, є те, що вони змогли «перекласти» положення даних теорій на практику, причому довели свою роботу до рівня педагогічної технології, виділивши етапи, методичні прийоми та критерії оцінки результату. Саме тому їх розробками може користуватися величезна кількість педагогів, досягаючи ефективних результатів у роботі.

Метою модернізації освіти України є створення нової школи, в якій буде приємно навчатися, і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у житті. А це означатиме одне – новими вимогами до умов реалізації загальноосвітніх програм шкіл і основними умовами побудови уроку вважатимуться індивідуальність, варіативність та відкритість, де невід'ємною складовою сучасного уроку є використання прийомів критичного мислення.

Мета цієї статті – розкрити особливості розвитку та технології впровадження критичного мислення на уроках у початковій школі.

Технологія «Критичного мислення» є системою методичних прийомів, призначених для використання їх в різних освітніх галузях, видах і формах навчання. Вона дозволяє досягти таких результатів, як вміння працювати з інформаційним потоком, який постійно оновлюється, вміння ясно та чітко висловлювати свої думки (усно чи письмово), впевнено та коректно по відношенню до оточуючих; вміння обґрунтовувати власну думку на основі осмислення різного досвіду, ідей та уявлень; уміння вирішувати проблеми; здатність самонавчання (академічна мобільність); уміння співпрацювати та працювати в групі; здатність вибудовувати конструктивні взаємини з іншими людьми. Оскільки Нова українська школа покликана виховувати вільну, розвинену й освічену особистість, що володіє певним суб'єктивним досвідом, здатну орієнтуватися в умовах постійно мінливого світу, формування критичного мислення в період розширення інформаційного простору набуває особливого ставлення. Під критичним мисленням у навчально-виховній діяльності розуміють сукупність якостей та умінь, що обумовлюють високий рівень дослідницької культури учня і вчителя, а також «оціночне та рефлексивне мислення», знання для якого є не кінцевою, а відправною точкою. Щодо аргументованого та логічного мислення, то воно базується на особистому досвіді й перевірених фактах.

Пріоритет індивідуальності передбачає визнання учня основним учасником освітнього процесу, його самоцінність і особистіснозначущий суб'єктивний досвід. Умова варіативності передбачає певну позицію вчителя, що забезпечує самореалізацію кожного учня під час навчання. Умова відкритості передбачає використання на уроці

різноманітних видів спілкування: вчитель–учень, учень–учень, вчитель–учні тощо. Умова відкритості передбачає і спільний пошук істини: вміння прийняти іншу точку зору та взаєморозуміння. Таким чином, виникла необхідність використовувати у своїй педагогічній діяльності нові прийоми і сучасні загальноосвітні технології.

Зараз актуальним є технологія «Розвитку критичного мислення». Оскільки дана технологія дозволяє будувати навчальний процес на науково-обґрунтованих закономірностях взаємодії особистості та інформації, технологія спрямована на розвиток навичок роботи з інформацією, вмінь аналізувати та застосовувати дану інформацію. Саме ці три прийоми є актуальними та активно використовуються на уроках. Основа технології складає трифазової структура уроку: виклик, осмислення, рефлексія. «Переклавши» на мову практики, ідеї технології критичного мислення на уроках у початковій школі звучать наступним чином: діти від природи допитливі, вони хочуть пізнавати світ, здатні розглядати серйозні питання і висувати оригінальні ідеї. Роль учителя – бути вдумливим помічником, стимулюючи учнів початкових класів до пізнання і допомагаючи їм сформулювати навички продуктивного мислення. Критичне мислення формується, передусім, у дискусії, письмових роботах і в активній роботі з однолітком чи вчителем. З цими формами роботи учні добре знайомі, їх необхідно тільки трохи змінити. Існує нерозривний зв'язок між розвитком розумових навичок і формуванням демократичного громадянського свідомості. Дані положення обґрунтовують засоби і методи, за допомогою яких розвивається критичне мислення.

Поняття «критичне мислення» дуже різнобічне і спеціалісти різних галузей освіти сприймають його по-різному. Відомий український дослідник С. Терно у статті «Критичне мислення – середньовічна відсталість?» демонструє відмінність між «вузьким» та «широким» тлумаченнями критичного мислення та характеризує різні підходи до висвітлення концепції критичного мислення серед американських дослідників М. Ліпмана, Д. Клустера, Р. Пауля та Д. Халперн [5].

На думку С. Терно, поняття «критичне мислення» в освітній діяльності зазнало суттєвих змін. Сьогодні це такий тип мислення, що дозволяє практичне застосування наукового підходу до розв'язування життєвських, професійних, особистих проблем тощо; воно вбирає в себе синтетичне й аналітичне, теоретичне і практичне, репродуктивне і продуктивне мислення [5, с. 301].

Критичне мислення як мислення вищого порядку розглядає психолог О. Чуба. Таке мислення спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, яке сприяє розвитку такої особистісної риси, як креативність, і формує творче мислення, а отже, творчу особистість [8].

Критичне мислення, таким чином, – не окремий навик, а комплекс багатьох навичок і вмінь, які формуються поступово, в ході розвитку і навчання дитини. Воно формується швидше, якщо на уроках діти не є пасивними слухачами, а постійно активно шукають інформацію, співвідносять те, що вони засвоїли, із власним практичним досвідом, порівнюють отримані знання з іншими роботами в певній галузі та інших сферах знання (кажучи зрозумілою мовою, самостійно встановлюють внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки). Крім того, учні повинні навчитися (а вчителі повинні допомогти їм) ставити під сумнів достовірність отриманої інформації, перевіряти логіку доказів, робити висновки, конструювати нові приклади для використання теоретичного знання, приймати рішення, вивчати причини та наслідки різних явищ тощо.

Систематичне включення критичного мислення в навчальний процес має формувати особливий склад мислення і пізнавальної діяльності. Р. Пауел (США) запропонував розмежовувати критичне мислення в «слабкому» і «сильному» розумінні. Так, використання аналізу й аргументації, маючи на меті, перш за все, розвінчати чужу точку зору, служить прикладом критичного мислення в «слабкому» сенсі. І навпаки, людина, яка застосовує критичне мислення в «сильному» сенсі, не зосереджується на власній точці зору. Вона виходить із необхідності за власною ініціативою відчувати свої ідеї та уявлення найбільш сильними з можливих заперечень, які тільки можуть бути висунуті проти них. Процес навчання – це процес пов'язування нового з уже відомим.

Детальніше зупинимось на самій технології. Для того, щоб дати учням початкових класів можливість активно одержувати знання, автори технології пропонують будувати урок за звичною схемою: «введення – основна частина – висновок». Подібна ж схема діє і під час вирішення проблем: «введення в проблему – підходи до її вирішення – рефлексія результату». В рамках технології критичного мислення дані етапи отримали дещо інші назви і функції.

Отже, ВІКЛИК, завдання якого: актуалізувати і проаналізувати наявні знання й уявлення по темі, що вивчається; пробудити інтерес до неї; активізувати учня, дати можливість цілеспрямовано думати, висловлюючи свої думки власними словами; структурувати подальший процес вивчення матеріалу.

ОСМИСЛЕННЯ – пошук стратегії вирішення поставленої проблеми та складання плану конкретної діяльності; теоретична і практична робота над реалізацією виробленого шляху вирішення. Функціями цього етапу є: отримання нової інформації; її осмислення; співвіднесення нової інформації з власними знаннями. Учні навчаються свідомо будувати зв'язок між старими і новими знаннями, для того, щоб створити нове розуміння, підтримку активності, інтересу та інерцію руху, створену під час фази виклику.

І наступний етап – РЕФЛЕКСІЯ: висловлювання нових ідей та інформації власними словами; цілісне осмислення та узагальнення отриманої інформації на основі обміну думками між учнями чи з викладачем; аналіз всього процесу вивчення матеріалу; вироблення власного ставлення до досліджуваного матеріалу та його повторна проблематизація (новий «виклик»). За такого підходу відбувається не тільки більш глибоке

засвоєння знань учнями, а й реалізується ідея пов'язування матеріалу в рамках одного предмета чи міжпредметних, теоретичного з практичним, його структурування самою дитиною.

Висновки. Постановка учнями самостійно мети навчання створює необхідний внутрішній мотив до процесу навчання. Тим самим (в ідеалі) у кожного учня створюється цілісне когнітивне поле, що поєднує всі наявні теоретичні знання, практичні відомості, навички та вміння. Існування цілісної структури знань істотно підвищує ефективність сприйняття нової інформації, рівень використання знань, інтерес до навчання, навички самостійного пошуку і обробки інформації. Учень отримує, нарешті, «інструмент», що допомагає йому реалізувати на практиці принцип власної активності як суб'єкта навчання. Вчитель, у свою чергу, отримує практичну можливість стати рівноправним партнером учня в його становленні як особистості. Кожному з цих етапів притаманні власні методичні прийоми і техніки, спрямовані на виконання завдань певного етапу. Комбінуючи їх, вчитель може планувати уроки відповідно до рівня зрілості учнів початкових класів, цілей уроку та обсягу навчального матеріалу. Можливість комбінування технології має важливе значення і для самого вчителя – він може вільно почуватися, працюючи за даною технологією, адаптуючи її відповідно до своїх уподобань, цілей та завдань. Комбінування прийомів допомагає досягти і кінцеву мету застосування технології критичного мислення – навчити учнів початкових класів застосовувати цю технологію самостійно, щоб вони мали змогу не боятися висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами, які із задоволенням вчитимуться впродовж усього життя.

Використана література:

1. Раковська М. Інтерактивне навчання в сучасному освітньому процесі / М. Раковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf3/26.pdf>
2. Кроуфорд А., Саул В. Технології розвитку критичного мислення / А. Кроуфорд, В. Саул. – Київ : Плеяди, 2006. – 220 с.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [науково-методичний посібник] / О. Пометун, Л. Пироженко. – Київ : А.С.К., 2004. – 192с.
5. Терно С. Критичне мислення – середньовічна відсталість? / С. Терно // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. XXXVII. – С. 301–306.
6. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : [монографія] / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко. – Київ : Педагогічна думка, 2014. – 346 с.
7. Чабайовська М. І., Гаєвська Г. М., Гавриленко Н. М. Педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі : [навчально-методичний посібник] / М. Чабайовська, Г. Гаєвська, Н. Гавриленко. – Т. : Мальва – ОСО, 2015. – 187с.
8. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності / О. Чуба // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – №. 3. – С. 202–208.

References:

1. Interaktyvne navchannya v suchasnomu osvitnomu procesi [Elektronnyj resurs] / M. Rakovska. – Rezhym dostupu: <http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf3/26.pdf>.
2. Krouford A., Saul V. Tekhnologiyi rozvytku krytychnogo myslennya / A. Krouford, V. Saul. – Kyiv : Pleyady, 2006. – 220 s.
3. Nacionalna strategiya rozvytku osvity v Ukrayini na 2012–2021 roky [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
4. Pometun O., Pyrozhenko L. Suchasnyj urok. Interaktyvni tekhnologiyi navchannya: nauково-metodychnyj posibnyk / O. Pometun, L. Py'rozhenko. – Kyiv : A.S.K., 2004. – 192 s.
5. Terno S. Krytychne myslennya – serednovichna vidstalist? // Naukovi praci istorychnogo fakultetu Zaporizkogo nacionalnogo universytetu, 2013, Vyp. XXXVII. – S. 301-306.
6. Formuvannya predmetnykh kompetentnostej v uchniv pochatkovoyi shkoly: monografiya / N. M. Bibik, M. S. Vashulenko, V. O. Martynenko – Kyiv : Pedagogichna dumka, 2014. – 346 s.
7. Chabajovska M. I., Gayevska G. M., Gavrylenko N. M. Pedagogichni tekhnologiyi navchannya ukrayins'koyi movy ta literaturnogo chytannya v pochatkovij shkoli: navchalno-metodychnyj posibnyk / M. Chabajovs'ka, G. Gayevska, N. Gavrylenko. – T.: Malva – OSO, 2015 – 187 s.
8. Chuba O. Formuvannya kry'ty'chnogo myslennya yak psykholohichno-pedagogichna problema suchasnosti // Pedagogika i psykholohiya profesijnoyi osvity № 3 2013. – S. 202-208.

Саенко Ю. А. Внедрение технологии развития критического мышления на уроках в начальной школе

В статье раскрываются вопросы внедрения технологии развития критического мышления на уроках в начальной школе. Целью модернизации образования в наше время является создание новой украинской школы, где приятно учиться, и которая будет давать ученикам не только знания, но и умение применять их в жизни. А это означает одно – новые требования к условиям реализации общеобразовательных программ школ предполагают, что основой построения урока будут индивидуальность, вариативность и открытость, где неотъемлемой составляющей станет использование приемов критического мышления. Систематическое включение критического мышления в учебный процесс формирует особый склад мышления и познавательной деятельности учащихся начальных классов. Комбинирование этих приемов помогает достичь и конечную цель применения технологии критического мышления – научить учеников начальных классов применять эту технологию самостоятельно, чтобы они имели возможность не бояться высказывать свое мнение и быть ответственными гражданами, которые с удовольствием будут учиться в течение всей жизни.

Ключевые слова: критическое мышление, технология развития критического мышления, ученики начальной школы.

Saenko Yu. O. Implementation of the creative thinking technology development for the primary school

In the article says about questions of introduction of the critical thinking technology development for the primary school. In our time the goal of modernization education is create of the new Ukrainian school, in which it will be pleasant to learn and which will give to pupil not only knowledge, but also the ability to apply them in life. This means one thing: new requirements to the conditions for the implementation of general education programs of schools and the basis for building all lessons will be considered individualities, variability and openness, where the integral part will be the use of critical thinking techniques. The systematic inclusion of critical thinking in the educational process forms a special repository of thinking and cognitive activity of the primary school students. Combining these techniques helps to achieve the ultimate goal of using critical thinking technology – to teach the pupils of primary school to apply this technology on their own so that they cannot be afraid to express their opinions and be responsible citizens who will be happy to learn throughout life.

Key words: *critical thinking, technology of development of the critical thinking, pupils of the primary school.*